

Role migrantů pracujících v odvětví IT v Irsku: komplikovaná a proměnlivá souvislost mezi nedostatkem kvalifikované pracovní síly a volbou kariéry

Ian Bruff

Abstrakt:

Dlouhodobě nesmírně úspěšná národní ekonomika udělala z Irsku následováníhodný model pro jiné země snažící se o ekonomický rozvoj. Tato práce nabízí skeptičtější komentář než většina dnešních analytiků a pozorovatelů, přičemž jejím výchozím bodem nejsou skvělé makroekonomické statistiky, ale rostoucí závislost irské ekonomiky na kvalifikovaných migrantech přicházejících do klíčových odvětví jako je výroba softwaru a ICT. Domněnka, že Irsko bude i v budoucnosti přitažlivé pro imigranty, které potřebuje k řešení nedostatku kvalifikované pracovní síly, pouze zastírá přetrvávající problémy irské ekonomiky. Pokud se tedy k přestěhování do Irsku rozhodne menší množství „udržitelných“ imigrantů, což je docela dobře možné, bude obnažena závislost irského hospodářského úspěchu na imigraci, což může mít závažné ekonomické důsledky.

Úvod: problémy prosperity¹

Irská ekonomika prošla v uplynulých dvaceti letech pozoruhodnou transformací. Ze země notně zaostávající s ohledem na národní příjem i míru zaměstnanosti za srovnatelnými evropskými zeměmi se díky ohromujícímu zvratu v 90. letech

¹ V některých částech této práce používám údaje získané v rámci projektu „Přeshraniční migranti a dublinský pracovní trh“, který realizoval Institut mezinárodních integračních studií a Centrum pro výzkum zaměstnanosti při Trinity College v Dublinu v letech 2002 až 2006. V roce 2005 bylo v Dublinu uskutečněno 27 částečně strukturovaných kvalitativních rozhovorů se 32 osobami, z nichž 25 byli migranti (zbývající osoby byli manažeři v oblasti lidských zdrojů a rozhodující političtí činitelé). 15 dotázaných pocházelo ze zemí mimo EU (8 z Indie), 7 ze zemí EU15, 3 ze zemí EU10, které přistoupily v roce 2004, a konečně 4 ze zemí střední a východní Evropy. 19 dotazovaných bylo mužského a 6 ženského pohlaví, což víceméně odráží skutečnou strukturu pracovní síly. Věk dotazovaných byl 23-41 let, přičemž většina spadala do skupiny 27-36 let. Za účelem ochrany totožnosti dotazovaných byla změněna jejich jména.

minulého století stal po celém světě známý „keltský tygr“. Irsko zažívalo po celá 90. léta hospodářský růst (přes 6% ročně), který se vyrovnal anebo dokonce překračoval míru růstu jihoasijských tygrů, a i pomalejší růst v prvním desetiletí 21. století stále výrazně převyšuje průměr EU (Schweiger a Wickham 2005). Nezaměstnanost klesla z více než 15% v roce 1993 na méně než 5% na konci desetiletí (Smith 2005), přičemž na této úrovni setrvala dodnes. Tyto zásadní změny byly i přes nízkou míru zdanění v Irsku provázeny posilováním role odborů v politické ekonomice, přinejmenším na úrovni tvorby politických koncepcí (Nolan a kol. 2000), díky čemuž nelze irskou zkušenost označit za pouhou kopii kapitalismu amerického typu.

Irsko tedy nabízí model rozvoje chudším evropským zemím a zejména těm, které do EU vstoupily v roce 2004. Mnoho aspektů irské politiky včetně nízkého zdanění (zvláště zdanění firem, jehož cílem je podpořit přímé zahraniční investice) a využití členství v EU zanechalo v zahraničí hluboký dojem. Dnes, kdy je Irsko jednou z nejbohatších zemí Evropy, však musí irská ekonomika čelit zcela jiným výzvám včetně toho, jak řešit problémy prosperity spíše než problémy chudoby. Jeden z největších problémů irské ekonomiky je nedostatek kvalifikované pracovní síly, který negativně ovlivňuje klíčová ekonomická odvětví od konce 90. let. Co se z počátku jevílo jako nedostatek pracovníků způsobený rychlým hospodářským růstem se dnes jeví jako hlubší problém, čehož důkazem byla opakovaná nouze o kvalifikované pracovníky vyvolaná návratem země k silnému hospodářskému růstu v roce 2003.

Cílem této práce je prozkoumat důvody vzniku a přetrvávání nedostatku kvalifikované pracovní síly v odvětví výroby softwaru. Irsko je největším vývozcem softwaru na světě (Hoffman 2005) a odvětví výroby softwaru je ve srovnání s jinými zeměmi důležitější nejen pro odvětví informačních a komunikačních technologií (ICT) jako takové, ale i pro irskou ekonomiku jako celek (Ó Riain 2004). Haynes a kol. (2005: 22) uvádí, že v roce 2000 „představovala přidaná hodnota v odvětví ICT celkem 11.6% irského HDP, přičemž průměr EU byl pouze 5.1%“. Vedle toho je výroba softwaru patrně tím nejlepším příkladem odvětví založeného na znalostech, takže hodnocení nedostatku kvalifikované pracovní síly v tomto odvětví bude přínosné nejen pro Irsko, ale i pro Evropu jako celek, protože cílem lisabonské agendy je prostřednictvím odvětví založených na znalostech přeměnit EU do roku 2010 v hospodářsky nejdynamičtější region světa.

Ruku v ruce s prudkým hospodářským růstem došlo v Irsku ke zvratu jednoho historického trendu: Irsko je dnes zemí imigrace, nikoliv emigrace. Tyto dva faktory, tedy rychlý růst a výrazný příliv migrantů do Irska, jsou často vnímány jako neoddelitelné, tzn. že hospodářský růst nutí zaměstnavatele hledat vhodné pracovníky mimo Irsko, protože místní nabídka je již vyčerpána. V rozporu s tímto názorem však tvrdím, že imigrace Irsku slouží k zamaskování nedostatků existujících v systému školství a vzdělávání, které jsou skutečným důvodem nedostatku kvalifikovaných

pracovníků. Místo toho, aby Irsko začalo řešit přetrvávající problémy v oblasti školství a vzdělávání, stává se při řešení nedostatku kvalifikovaných pracovníků stále závislejší na imigraci. Rozhodnutí migrantů pracujících v softwarovém odvětví ve věcech kariéry včetně rozhodnutí přestěhovat se do Irska nebyla dostatečným způsobem zohledněna v úvahách rozhodujících politických činitelů: předpoklad, že do Irska budou i nadále přicházet imigranti, které země nutně potřebuje, je nerealistický a mohl by mít pro „irský model“ závažné důsledky.²

Školství a vzdělávání v Irsku

Vedle faktorů jako je nízká míra zdanění a kladný postoj ke členství v EU je Irsko vnímáno jinými zeměmi jako následovníhodný model také kvůli systému školství. Často se opakuje, že dostupnost vzdělané a kvalifikované pracovní síly nabídla firmám v 90. letech to nejlepší ze dvou různých světů: nízké náklady na pracovní sílu a zároveň vysokou kvalitu pracovní síly. To ale není tak docela pravda: firmy těžily z nízkých nákladů na pracovní sílu a *kvantity* pracovní síly. Příznivá demografická struktura obyvatelstva spolu s politikou vzdělávání kladoucí důraz na levnou produkci velkého množství technických absolventů pomocí časově limitované výuky, z níž se poměrně rychle dostali na pracovní trh, zajistila odvětví ICT kritické množství pracovníků nezbytné pro zajištění návratnosti investic (Wickham a Boucher 2004).

Zatímco je Irsko v hodnocení výsledků průměrných středoškoláků někde uprostřed rozvinutých zemí, významná menšina studentů je na tom podstatně hůř: dokládá to například informace, že 15 až 20% studentů opouštějících školu nemá podle Mezinárodního průzkumu gramotnosti dospělých provedeného OECD v roce 1995 ani základní gramotnost, což je mnohem horší výsledek než v jiných evropských zemích (tamtéž). Symbolem nižších standardů ve školství je i vysoká míra neúspěšnosti a slabých výsledků v matematice a přírodních vědách (tedy předmětech, které jsou důležité pro studenty toužící po práci v odvětví ICT) na středních školách, přičemž situace v oblasti celoživotního vzdělávání je taktéž špatná (Enterprise Strategy Group 2004). Vedle toho jsou výdaje na osobu vyjádřené jako podíl na národním důchodu na úrovni základních, středních i vysokých škol nejen pod průměrem zemí OECD, ale dokonce v 90. letech jako podíl na národním příjmu klesaly (O'Connell 2001) a tento trend pokračoval i v novém století (Schweiger a Wickham 2005).

Irský vzdělávací systém tudíž oproti očekáváním komentátorů neprodukuje onu kvalitní pracovní sílu. Po pádu akcií internetových firem dokonce chybí kvantita: zdá

² Vůbec první veřejný komentář týkající se souvislosti mezi imigrací a přetrvávajícím nedostatkem kvalifikované pracovní síly se objevil až koncem roku 2006, kdy si generální tajemník Irského kongresu odborových svazů položil následující otázky: „Jak dlouho ale zůstanou? Co se stane, až se začne hospodářsky přibližovat 10 nových členských zemí EU nebo až zbytek Evropy otevře své trhy kvalifikovaným pracovníkům?“ Jeho otázky však byly pouhou odbočkou od hlavního tématu dlouhého článku publikovaného na názorových stránkách deníku *Irish Times* (Begg 2006).

se totiž, že mnoho irských studentů nechce studovat předměty považované za nezbytné pro vstup do odvětví jako je výroba softwaru. Předměty, které pravděpodobněji zajistí stabilní a jisté zaměstnání jako je management nebo ošetrovatelství jsou ve srovnání s akademickými programy v oblasti počítačů nebo elektroniky stále populárnější. Například podle průzkumu Dublin City University byl počet nových studentů navštěvujících počítačové předměty na vysokých školách v roce 2005 ve srovnání s rokem 2000 pouze poloviční (Donnelly 2006).

Ve světle výše uvedených údajů není nijak překvapivé, že využívání kvalifikovaných migrantů za účelem vyřešení nedostatku kvalifikované pracovní síly je nyní vnímáno jako klíč k současnému i budoucímu úspěchu odvětví výroby softwaru a do jisté míry i celé ekonomiky. Odvětví výroby softwaru je jedno z mála odvětví, v němž existuje nárok na zrychlené získání pracovního víza a oprávnění k práci – původně se jednalo o jednorázové opatření zavedené na konci století, které se však má nyní stát základem pro formalizovaný „program pro kvalifikované a vysoce kvalifikované pracovníky z řad migrantů“ (Ruhs 2005, s. 16) v odvětvích, ve kterých existuje nedostatek kvalifikované pracovní síly, protože je apriorně předpokládáno, že daný sektor nedostatkem skutečně trpí. Tento předpoklad je tak hluboce zakořeněný, že předpisy upravující vydávání pracovních víz a pracovních oprávnění nevyžadují, aby zaměstnavatelé prokázali nedostatek vhodných pracovníků v Irsku, a tedy i nezbytnost zaměstnání migranta (Ruhs 2005) (tato praxe se liší od nástroje nejčastěji využívaného ke vstupu do Irska, tedy pracovního povolení, které od zavedení pracovních víz a oprávnění k práci slouží především pro málo kvalifikované pracovníky a je mnohem restriktivnější s ohledem na práva migrantů). Z toho vyplývá, že i když dojde k oživení popularity vyučovacích předmětů vhodných pro kariéru ve vyspělých odvětvích jako je software a ke zlepšení kvality absolventů, irské právní předpisy ponechávají otevřené dveře pro to, aby se využívání služeb migrantů stalo nedílnou součástí fungování těchto odvětví bez ohledu na směřování budoucího vývoje.

Problémy systému školství nemusí hrát až takovou roli v případě, že firemní vzdělávání umožní zaměstnancům zlepšovat a obnovovat znalosti a dovednosti. K tomu však obecně nedochází: Nina Brown (2002) ve studii zaměřené na odvětví výroby softwaru v Irsku dospěla k závěru, že existuje tendence dovednosti spíše „kupovat“ než „budovat“, přičemž tato práce její zjištění jen potvrzuje. Firmy tuto strategii preferují, protože pro produkci softwaru je charakteristická velmi rychlá obměna technologií. Prostředky na přizpůsobování novým technologiím tudíž nejsou vynakládány na stávající zaměstnance, kteří mohou firmu v budoucnosti opustit, ale na nábor a zaměstnávání nových pracovníků, kteří již nezbytné dovednosti mají (částečně určitě proto, že migrant může díky rychlosti vyřízení pracovního víza a oprávnění k práci přicestovat během několika týdnů (tamtéž)). Kromě toho firmy profitují z toho, že nábor pracovníků používají jako svou vzdělávací politiku, jelikož migranti jsou často příliš kvalifikovaní na své pracovní zařazení.

Kariérní možnosti migrantů a jejich důležitost pro irskou ekonomiku

Předchozí kapitola se zaměřila na roli, kterou imigrace hraje s ohledem na přetrvávající nedostatek kvalifikované síly v Irsku. Je z ní doufám patrné, že využívání migrantů k vyřešení nedostatku kvalifikovaných pracovníků je jen řešením symptomů, nikoliv příčin tohoto nedostatku. Pravá příčina, tedy neadekvátní systémy školství a vzdělávání, je zcela opomíjena a namísto toho se preferuje snazší, avšak méně udržitelná možnost saturovat poptávku pomocí pracovních migrantů. Jak ovšem podrobně dokládá teoretický text věnovaný tomuto tématu, tento přístup k imigrantům bohužel nezohledňuje eventualitu, že pokud budou chtít, mohou imigranti učinit zcela jiné rozhodnutí. Globální a generická povaha ICT a zvláště pak softwarových dovedností spolu s klesající cenou dopravy dává kvalifikovaným migrantům ve znalostních odvětvích autonomii, jejíž důsledky mohou být pro irskou ekonomiku velmi vážné.

Způsob využití této autonomie závisí na konkrétním migrantovi, avšak výše uvedená studie odhalila několik trendů, z nichž všechny se vztahují k životnímu cyklu. Obecně vzato, řada kvalifikovaných migrantů neplánuje, že by v Irsku dlouhodobě setrvala, protože konečným cílem je pro ně návrat do vlasti. Ti migranti, kteří v Irsku zůstanou, se pravděpodobně posunou do manažerských pozic v rámci odvětví či dokonce mimo něj. Následují názory týkající se prvního záměru:

Plánujeme se vrátit, i když bude ekonomická situace tady dobrá. Moc bych si přál, aby naše dcera začala chodit do školy v Indii, protože jinak by bylo těžké se vrátit... takže doufáme, že se budeme moci vrátit za dva roky (Murali, 36, Ind, pracuje v odvětví výroby softwaru v Irsku již několik let).

Hlavně co se týče našich dětí, které rostou, a našich rodičů, kteří stárnou... máme pocit, že je dvojnásobně okrádáme (Pavel, 36, Čech, pracuje v odvětví výroby softwaru v Irsku již několik let).

Názory týkající se druhého záměru:

I když teď pracuji jako senior software developer...[a] je to dobré, rád bych se dostal k tomu, že bych sám něco navrhoval nebo byl [softwarovým] architektem. A později bych rád pracoval jako vedoucí technického týmu, tedy jako člověk, který zná technologii, ale místo aby navrhoval design nebo něco vyvíjel, tak vede lidi, kteří věci dokážou navrhovat nebo vyvíjet. Manažerem bych vlastně být nechtěl: s počítači je to snazší než s lidmi. Ale znám kolegy – především doma v Maďarsku – kolem 35 nebo 40 let, kteří už mají dost každodenního programování. Mnohem víc je zajímá vedení projektů nebo týmů. V ideálním případě bych chtěl svojí kariéru zakončit jako IT ředitel nebo něco jako Chief Information Officer, i když se pořád chci podílet na

vývoji open source softwaru z domova, abych udržel své technické znalosti na úrovni. Ale kvůli platu bych byl raději nějakým technickým manažerem než programoval (Tibor, 34, Maďar, pracuje v odvětví výroby softwaru v Irsku již několik let).

Znamená to, že tradičnější pracovní zařazení v softwarovém odvětví jako je například softwarový inženýr budou předmětem významné fluktuace kvůli snaze přesunout se buď do manažerských pozic nebo do jiné země. Kdo ale zaplní takto vzniklou mezeru? Z irské pracovní síly to mnoho lidí nebude, jak bylo doloženo výše. Irsko tedy potřebuje *neustálý a mohutný* příliv kvalifikovaných migrantů do odvětví, která to vyžadují nejvíce. Zatímco informace z roku 2004 o tom, že 11% všech počítačových analytiků a programátorů pracujících v Irsku nebylo irskými občany (Skills and Labour Market Research Unit, 2005: 70) se může jevit jako nevýznamný, jedná se pouze o *rezervoár* cizinců v danou chvíli. *Toky* migrantů budou pravděpodobně vyšší. Pokud tedy počet kvalifikovaných migrantů klesne nebo budoucí příliv kvalifikovaných pracovníků najde uplatnění v jiných odvětvích (například ve stavebnictví), bude odhalena nesprávnost domněnky o vhodnosti řešení nedostatku kvalifikované pracovní síly skrze zaměstnávání imigrantů namísto zkvalitňování školství a vzdělávání. Jinými slovy: i když imigrace v tuto chvíli „řeší“ nedostatek kvalifikovaných pracovníků, lze pochybovat, zda bude v budoucnosti možné pokusit se o kvadraturu kruhu, což může mít vážné ekonomické důsledky.

Je například možné, že budoucí slabá ekonomická výkonnost ve srovnání s jinými státy, možná ještě umocněná vysokou inflací a vysokými životními náklady, povede k zeslabení přílivu kvalifikovaných migrantů. Velká část kvalifikovaných migrantů tedy možná v budoucnosti raději upřednostní migraci do jiných zemí nebo ve světle rostoucí síly ruské, indické a čínské ekonomiky nebude ochotna migrovat vůbec. Příkladem může být příběh Ference (38 let), který pracoval v irském odvětví výroby softwaru několik let, ale v roce 2004 se vrátil do Maďarska. Na konci jeho pobytu v Irsku pro něj byly životní náklady a především náklady na bydlení tak vysoké, že v zemi neviděl žádnou dlouhodobou budoucnost.

Závěr

Příklad Irska dobře ilustruje politickou ekonomiku imigrace. Rychlá transformace ze země řešící problémy související s chudobou na zemi zabývající se problémy prosperity vedla k situaci, kdy stabilně dobrá makroekonomická výkonnost maskovala starší ekonomické problémy. Hlavním problémem Irska dnes je, že jeho budoucí ekonomická výkonnost je do určité míry v rukou budoucích migrantů. To má za následek komplikovanou a proměnlivou souvislost mezi přetrvávajícím nedostatkem kvalifikovaných pracovníků a imigranty, kteří mají vzniklé problémy vyřešit, protože kvalifikovaní pracovníci se zvláště ve znalostních odvětvích jako je vývoj software

těší větší autonomii s ohledem na kariérní rozhodnutí, než je tomu v mnoha jiných odvětvích. Existuje tudíž rozpor mezi očekáváními rozhodujících politických činitelů a chováním migrantů. *Načasování* a *cíl* migrace je věcí migrantů, nikoliv politiků, tzn. že i když je možné odhalit migrační trendy, budoucnost nelze s jistotou předpovědět (viz též teoretický text na toto téma a můj článek publikovaný na této webové stránce pod názvem „Is immigration the saviour of the welfare state?“). Výše uvedené platí jak pro migranty žijící v Irsku, tak pro budoucí migranty, kteří zvažují, do jaké země se přestěhovat.

Poučení pro transformující se evropské ekonomiky snažící se napodobit příklad Irska je jasné: problémy prosperity jsou stejně obtížné jako problémy chudoby, i když jinak. Kromě toho se ukazuje, že i když imigrace může pomoci státům překonat krátkodobé ekonomické problémy jako je nedostatek kvalifikované pracovní síly, je nutné řešit *příčiny* těchto problémů, nikoliv jen *symptomy*. V opačném případě se budou problémy nepozorovaně zvětšovat a jejich pozdější řešení bude mnohem obtížnější.

Tento článek vzniknul za podpory Evropské unie v rámci projektu „Kolik cest vede na Florenc?“. Zodpovědnost za jeho obsah nese Multikulturní centrum Praha.

Přeloženo z anglického originálu, který je dostupný na www.migrationonline.cz/themes/political_economy/

Použitá literatura

Begg, D. (2006), "Make strategic moves now or regret it later". *Irish Times*, 23 December.

Brown, N. (2002), "Careers in motion: international labor migration and the transformation of high-tech work". *Presented at the 101st American Anthropological Association annual meeting*, New Orleans, Louisiana, 20-24 November.

Donnelly, K. (2006), "IT sector sees fall in recruits". *Irish Independent*, 25 May.

Enterprise Strategy Group (2004), *Ahead of the Curve: Ireland's Place in the Global Economy*. Dublin: Forfás.

Haynes, P., A. Vecchi and J. Wickham (2005), "Flying around the globe and bringing business back home?" *Presented at the 7th European Sociological Association conference*, Nicolaus Copernicus University, Torun, Poland, 9. – 12. 9.

Nolan, B., P.J. O'Connell and C.T. Whelan (eds.) (2000), *Bust to Boom? The Irish Experience of Growth and Inequality*. Dublin: Institute of Public Administration.

O'Connell, M. (2001), *Changed Utterly: Ireland and the New Irish Psyche*. Dublin: Liffey University Press.

Ó Riain, S. (2004), "The Politics of Mobility in Technology-driven Commodity Chains: Developmental Coalitions in the Irish Software Industry". *International Journal of Urban and Regional Research*, 28:3, s. 642-63.

Ruhs, M. (2005), *Managing the Immigration and Employment of Non-EU Nationals in Ireland*. Dublin: Policy Institute in association with Compas.

Schweiger, C. and J. Wickham (2005), "Is the tiger eating its children? The two sides of the Irish employment model". *DYNAMO National Report – Republic of Ireland*.

Skills and Labour Market Research Unit in FÁS for the Expert Group on Future Skills Needs (2005), *National Skills Bulletin 2005*. Dublin: FÁS.

Smith, N.J.-A. (2005), *Showcasing Globalisation? The Political Economy of the Irish Republic*. Manchester: Manchester University Press.

Wickham, J. and G.W. Boucher (2004), "Training Cubs for the Celtic Tiger: The Volume Production of Technical Graduates in the Irish Educational System". *Journal of Education and Work*, 17:4, s. 377-95.